

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
GƏNC ALİM VƏ MÜTƏXƏSSİSLƏR ŞURASI**

GƏNC TƏDQİQATÇI
Elmi-praktiki jurnal

VII cild

**2021
№2**

BAKİ – 2021

:

:

Təsisçi:

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Gənc Alim və Mütəxəssislər Şurası

Məsləhət şurasının sədri:

AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik **İsa Həbibbəyli**

Baş redaktor:

AMEA Gənc Alim və Mütəxəssislər Şurasının sədri,
fizika üzrə fəlsəfə doktoru **Famin Salmanov**

Məsləhət Şurası:

Akademik **Arif Həşimov** – AMEA-nın birinci vitse-prezidenti vəzifəsini icra edən
Akademik **Dilqəm Tağıyev** – AMEA-nın vitse-prezidenti
Akademik **Tofiq Nağıyev** – AMEA-nın vitse-prezidenti
Akademik **İbrahim Quliyev** – AMEA-nın vitse-prezidenti
Akademik **Nərgiz Paşayeva** – AMEA-nın vitse-prezidenti
Akademik **İradə Hüseynova** – AMEA-nın vitse-prezidenti
Akademik **Rasim Əliquliyev** – AMEA-nın vitse-prezidenti
Akademik **İsmayıl Hacıyev** – AMEA-nın Naxçıvan bölməsinin sədri
Akademik **Fuad Əliyev** – AMEA-nın Gəncə bölməsinin sədri
Akademik **Cəmil Əliyev** – AMEA Rəyasət Heyətinin üzvü
Akademik **Gövhər Baxşəliyeva** – AMEA Rəyasət Heyətinin üzvü

Redaksiya Şurası:

Kimya elmləri doktoru **Əfsun Sucayev**, riyaziyyat elmləri doktoru **Rövşən Bəndəliyev**, yer elmləri üzrə fəlsəfə doktoru **Orxan Abbasov**, iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru **Fail Kazımov**, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru **Eşqanə Babayeva**, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru **Mehman Həsən**, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru **Səbinə Bünyadova**, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru **Ulduzə Mövəliyeva**, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru **Səbuhi Qəhrəmanov**, fizika üzrə fəlsəfə doktoru **Nuranə Əliyeva**, fizika üzrə fəlsəfə doktoru **Sakin Cabarov**, tarix üzrə fəlsəfə doktoru **Sevinc Nəsirova**, fizika üzrə fəlsəfə doktoru **Əminə Mikayılova**, tarix üzrə fəlsəfə doktoru **Elnur Kəlbizadə**

AMEA Gənc Alim və Mütəxəssislər Şurasının “Gənc Tədqiqatçı” adlı Elmi-praktiki jurnalı AMEA Rəyasət Heyətinin 12.03.2015 tarixli 8/4 sayılı Qərarı ilə nəşr edilir. “Gənc tədqiqatçı” jurnalı Azərbaycan Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Rəyasət Heyətinin 31.03.2017-ci il tarixli (Prot.№06-R) iclasının Qərarı ilə pedaqogika elmləri istisna olmaqla, qalan bütün elmlər üzrə Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması üçün tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlər siyahısına daxil edilmişdir.

Redaksiya heyətinin ünvanı:

Bakı şəh., Hüseyn Cavid pros. 115,
AMEA-nın əsas binası, I mərtəbə

Tel.: (+994 12) 539 25 79, mob.: (+994 70) 208 30 33, e-poçt: genctedqiqatchi@gmail.com

MÜNDƏRİCAT

FİZİKA-RİYAZİYYAT VƏ TEXNİKA ELMLƏRİ

N.A. Mirzayev. Instrumental neytron aktivləşdirmə analizi və aşağı fonlu qamma spektroskopiyası ilə ammonium xlorid flyusunun radioaktiv tərkibinin qiymətləndirilməsi	5
F.T. Salmanov, N.Ə. Əliyeva, R.A. Məmmədov, S.M. Qəhrəmanova, A.Ə. Rəsulova $TlSe_{1-x}S_x$ ($x=0; 0,1$) bərk məhlulların lokallaşmış hallar üzrə keçiriciliyi	11
C.M. Рзаева. Установления 2H политипа $Mg_{0,7}Ga_{1,4}In_{0,8}S_4$, с помощью новых электрон-дифракционных методов вращения	17
A.Ə. İsayeva. $Fe_{72}Co_3Si_{12}B_{13}$ maqnitli amorf lentin maqnit nüfuzluğuna soyuma sürətinin təsiri.....	21
E.F. Sultanov, E.M. Məmmədov. Gəmi kran elektrik intiqallarında tətbiq edilən tezlik çeviricilərinin çıxış gərginliyinin forması.....	25
N.Ş. İsmayilov, E.D. Məmmədov, E.M. Nəcəfov, N.Ə. Baxşiyev. Gəmi dizellərinin silindr oymaqlarının aşınma xüsusiyyətləri	31
S.M. Qəhrəmanova. γ –şüaların TlS monokristalının superion keçiriciliyinə təsiri	35
A.H. Hüseynova. Zərdab rayonu içməli sularının tərkib və keyfiyyət göstəriciləri	39
F.Ş. Əhmədova. Lazer şüalarının təsiri ilə inse kristallarında qeyri-xətti istilik hadisəsinin təcrübi tədqiqi	43

KİMYA ELMLƏRİ

H.T. Мамедова, М.А. Курбанов, У.А. Кулиева. Радиационно-химическое разложение водного раствора лаурил сульфат натрия	49
A.M. Məhərrəmov, M.M. Qurbanova, L.R. Vəliyeva, A.Z. Sadıqova, N.N. Nəsirova, İ. Ə. Rzayeva. Sintez olunan bəzi 4h-piranların antioxydant xassələrinin tədqiqi	55
G.M. Maharramova. Synthesis of cyclic thiocarbamides	63
G.Z. Heydərlı. 2-Hidroksi-5(3-metiltsikloheksil) asetofenonun nano-katalitik sistemdə sintezi	68
K.O. Исрафилова. Математическая обработка экспериментальных данных композиций приготовленных на основе моноэфиров терминальных дикарбоновых кислот.....	74
S.M. Məmmədova, D.B. Tağıyev, N.A. Zeynalov. Polivinilpirrolidon əsaslı hidrogellərin şişmə dərəcəsinin təyini və dokсорubisin antibiotiki ilə sorbsiya dərəcəsi və sorbsiya tutumunun öyrənilməsi.....	78
Ç.M. Seyidova, N.T. Şıxverdiyeva, H.F. Aslanova, A.R. Rəcəbli, A.F. İsayadə, M.X. Həsənova, N.A. Zeynalov, Ü.Ə. Məmmədova, S.Ə. Cəbiyeva. Təbii polimer xitozan əsasında biokompozit materialının alınması və tədqiqi	87
H.F. Aslanova, N.T. Şıxverdiyeva, A.R. Rəcəbli, Ü.Ə. Məmmədova, N.A. Zeynalov. Təbii polimer xitozan əsasında metal nanohissəciklərin sintezi və tədqiqi	92
M.C. Xəmiyev, K.Ş. Hacıyeva-Ətəyi, Z.A. Qənbərli, G.H. Xəmiyeva, X.H. Seyidova. Etilenin oliqomerləşməsi üzrə müasir sənaye prosesləri	98

YER ELMLƏRİ

B.A. Hüseynova. The tendency and improvement of settlements of ethnic minorities on altitude zones in the rural areas of Shaki-Zagatala economic-geographical region	112
Ş.S. Amanova. Kiçik və orta şəhərlərin demoqrafik cəhətdən idarə edilməsi.....	120
M.Z. İsmayilova. Gəncə-Qazax və Dağlıq Şirvan iqtisadi-coğrafi rayonlarında üzümçülüyün ərazi təşkili.....	125
L.Ə. Məmmədova. Qızıl yataqlarının istismarı zamanı ətraf mühitin qorunması, mədən istehsalının təhlükəsizliyi.....	133

T.M. Huseynova. The impact of demographic development on life quality of the population in the Greater Caucasus region	139
---	-----

BİOLOGİYA TİBB VƏ AQRAR ELMLƏR

C.İ. Məmmədov. Şəki-Zaqatala bölgəsində yayılmış yerli armud sortları, onların yabanı formalarının meyvələrinin mexaniki və pomoloji xüsusiyyətləri	148
A.E. Əzizova. Göygöl milli parkının səciyyəvi torpaq tiplərində onurğasız heyvan komplekslərinin tədqiqi.....	154
K.G. Qarayeva. Toxumların gamma şüalarla işlənməsinin bəzi kənd təsərrüfatı bitkilərinin özündə və sonrakı nəsində xlorofil sintezinə təsiri.....	159
F.Ə. Sadıqov, F.F. Süleymanova. Çırkənlmiş, pozulmuş torpaqların problemi və torpaqların rekultivasiya zəruriyyəti.....	168

HUMANİTAR ELMLƏR

Sadıqova Rəhilə. “Min Bir Çərək Saat” türk ədəbi abidəsi və “Min Bir Gecə” ənənəsi.....	176
A.Ə. Сафарзаде. Главное фразовое ударение (ядерный тон) как способ передачи новой или старой информации	182
M.T. Hacıyeva. Bədii əsərin şərhində subyektiv yanaşma	186
O.B. Usubaliyev, P.F. Kazımi. Azərbaycan kitabının tədqiqində Əziz Mirəhmədovun elmi fəaliyyəti və araşdırmaları.....	193
S.T. Şəfizadə. I Qarabağ müharibəsindən sonra hekayələrdə sosial-psixoloji problemlərin əksi.....	197

İCTİMAİ ELMLƏR

N.Ş. Ağayeva. Naxçıvan Muxtar Respublikası ali məclisinin Naxçıvanşünaslıq mərkəzində elektron kitabxananın təşkili və fəaliyyəti.....	202
M.H. Mustafayev, S.N. Hüseynova, G.M. Aslanova. Penitensiar müəssisələrdə cəza çəkməkdən azad edilmiş şəxslərin yeni həyat şəraitinə adaptasiya prosesi.....	208
Əli Fərhadov. Şimali Azərbaycanda xristian missionerliyi tarixindən: Pavel Florenski nümunəsi	217
A.A. Əlişanova. Müasir siyasi münaqişələrin xüsusiyyətləri	222
Ф. Б. Аллахярова. Медиация как форма защиты прав и законных интересов	233
Ç.Q. Səfərova. Türkiyə və Gürcüstan arasında münasibətlərin tarixinə qısa baxış.....	237
Nuray Kazimli. The Zangazur corridor as a key tool to realize new economic opportunities in the region.....	246
Nüşabə Əsədova. Rus-İran müharibəsinin öyrənilməsində Batal janrı tarixi mənbə kimi (MATM materialları əsasında).....	253
S.V. Quliyeva. Azərbaycanda turizm bazarının modelləşdirilməsinin nəzəri əsasları.....	261
S.E. Hüseynova. Azərbaycanın ümumdünya ticarət təşkilatına üzvlük prosesi və mümkün perspektivlər.....	264
Şükürlü Fəridə. Qrupun idarə edilməsi prosesinə təsir göstərən psixoloji amillər	272
Arzu Nadirzadə. İnformasiya cəmiyyətinin yaranması və inkişaf mərhələlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri	277
A.A. İbayev. Rusiyada neft emali sənayesinin müasir iqtisadi problemləri	281
Mehdiyev Farid Siyavush. Social responsibility of agribusiness and elements of its realization.....	286

УДК 811.11

ГЛАВНОЕ ФРАЗОВОЕ УДАРЕНИЕ (ЯДЕРНЫЙ ТОН) КАК СПОСОБ ПЕРЕДАЧИ НОВОЙ ИЛИ СТАРОЙ ИНФОРМАЦИИ

А.Э. Сафарзаде

Азербайджанский Университет Языков

amina.safarzade@mail.ru

В статье рассматривается роль главного фразового ударения (ядерного тона) в передаче новой и старой информации. Способ произнесения предложения зависит от роли, которую оно играет в дискурсе. На примерах лингвистов автор анализирует использование нисходящих, восходящих и нисходяще-восходящих ядерных тонов. В результате анализа делается вывод, что нисходящий ядерный тон вербализирует новую информацию в предложении, а нисходяще-восходящий ядерный тон вербализирует старую информацию в предложении. Восходящий ядерный тон может передавать как новую, так и старую информацию.

Ключевые слова: нисходящий, восходящий, нисходяще-восходящий, ядерный тон

Способ произнесения предложения связан с той ролью, которую оно играет в дискурсе [6, с. 416].

Дж.П. Бродерик пишет, что как правило, нисходящий или восходящий ядерный тон вербализирует новую информацию, а нисходяще-восходящий ядерный тон вербализирует доступную информацию. Данная информация обычно озвучивается фонологически невыделенными слогами в интонационных единицах [3, с. 1].

Д. Брэзил выделяет две системы английских тонов: сообщающий тон (proclaiming tone) и связующий тон (referring tone), который отсылается к уже известному. К сообщающим тонам он относит нисходящий и восходяще-нисходящий тоны, к связующим тонам он относит нисходяще-восходящий и восходящий тоны. Элемент высказывания, употребленный с нисходящим тоном, передает новую информацию. Элемент высказывания, употребленный с нисходяще-восходящим тоном, передает известную информацию. Другими словами, сообщающий тон передает новую информацию, а связующий тон уже известную информацию.

Д. Брэзил рассматривает два варианта употребления в беседе следующего высказывания *Mary Brown is a teacher*:

'mɛəri ˈbraʊn | ɪz ə ˈti:tʃə ||

В данном случае тема разговора Мери Браун, употребляется с нисходяще-восходящим тоном, данная информация. Значение высказывания: а между прочим, эта Мери Браун учительница. Слово учительница употреблено с нисходящим тоном, новая информация.

'mɛəri ˌbraʊn | ɪz ə ˈti:tʃə ||

В данном случае беседа велась об учителях. Слово учительница употреблено с нисходяще-восходящим тоном, данная информация. Значение высказывания: раз мы заговорили об учителях, Мери Браун принадлежит к их числу. Мери Браун употреблено с нисходящим тоном, новая информация [2, с. 68-69, с. 83].

Дж. Лич и Я. Свартвик отмечают, что степень «информативности» также важна для выбора тона ядра. Исследователи пишут, что мы склонны использовать нисходящий тон, чтобы акцентировать основную информацию в предложении, и восходящий тон (или, с большой эмфазой нисходяще-восходящий тон), чтобы передать вспомогательную или менее важную информацию, т. е. информацию, которая является более предсказуемой из контекста. Придаточные предложения и обстоятельства часто дают информацию, которая является второй по отношению к идее в остальной части главного предложения. Вспомогатель-

ная информация может предшествовать основной информации или следовать за ней [5, с. 156-157].

После заголовка текста *A Glimpse of Baku*, вводящего информацию о его содержании, первая фраза *Baku is the capital of Azerbaijan* может быть прочитана с восходящим или нисходяще-восходящим ядерным тоном на подлежащем, поскольку читающему уже известно, что речь пойдет об этом городе.

В системе тонов, предлагаемой К. Гуссенховеном, значение нисходящего и нисходяще-восходящего ядерных тонов соотносимо с описанием Д. Брэзила. Однако К. Гуссенховен группирует восходящий тон отдельно. К. Гуссенховен анализирует предложение *The house is on fire* с тремя ядерными тонами:

ðə ˈhaʊz ɪz ɒn faɪə ||

(Я сообщаю вам, что дом горит) (Нисходящий тон, новая информация);

ðə ˈhaʊz ɪz ɒn faɪə ||

(Я напоминаю вам, что дом горит) (Нисходяще-восходящий тон, известная информация);

ðə ˈhaʊz ɪz ɒn faɪə ||

(Вы сами должны определить, является ли данная информация частью вашего знания) [4, с. 18-20].

Рассмотрим высказывание *I am going to the cinema on Friday* в двух ситуациях.

Первая ситуация:

- Will you join our party on Friday?

- I'm ˈgoing to the ˈcinema | on ˈFriday.

Вторая ситуация:

- How about going out to the cinema on Tuesday?

- I'm ˈgoing to the ˈcinema | on ˈFriday.

В первой ситуации «Friday» является данной информацией, так как в вопросе оно было упомянуто, соответственно произносится с нисходяще-восходящим тоном, «cinema» новая информация произносится с высоко-нисходящим тоном.

Во второй ситуации «cinema» является данной информацией, так как в вопросе оно было упомянуто, соответственно произносится с нисходяще-восходящим тоном, «Friday» новая информация произносится с высоко-нисходящим тоном.

Информационная целостность дискурса выражается в существовании информационной преемственности между его составляющими: каждое последующее высказывание продвигает дискурс от известного к новому.

Вот только один пример диалогического сверхфразового единства, взятый из текста хорошо известного фильма «Римские каникулы». Американский журналист подбирает на улице, как он считает, подвыпившую девушку, а на самом деле сбежавшую из дворца принцессу, незадолго до побега принявшую снотворное:

Joe: ˈCome ˌon; ˈclimb in the ˌcab and ˈgo ˌhome.

Ann: Mmm ..., ˈso ˌhappy.

Joe: You ˈgot any ˈmoney? (got any money — информационный центр)

Ann: ˈNever ˌcarry ˌmoney. (carry money не выделено, поскольку соотносится с уже известным got any money)

Joe: ˈThat's a ˌbad ˌhabit. (habit не получает ядерного тона, так как коррелирует с never)

Ann: Mmm ...

Joe: ˈAll ˌright. I'll ˈdrop you ˌoff; ˈcome ˌon.

Согласно семантическим исследованиям зарубежных интонологов нисходяще-восходящий и восходящий тоны используются для маркировки, уже имеющейся в фоновых знаниях собеседника информации, а нисходящие тоны употребляются для введения новой информации.

На примере следующего отрывка из сериала Би-би-си о королевской семье Великобритании можно проследить, как характер тона способствует продвижению информации:

'Only on the ac`cession of the 'young and re↑spectable 'Queen Vic`toria (первое упоминание, новая информация) did the 'image of the 'monarchy re'cover at `all. 'Following her 'marriage to 'Prince `Albert (первое упоминание, новая информация) the 'Catholic 'cultivated `image (фоновое знание реципиентов о характере британской морали) of the 'Queen su'round-ed by the a↑doring ,family 'greatly en`hanced the ,popu`larity of the `monarchy (сообщение нового, продвижение информации), and for the 'first `time (элемент нового) the 'Royal ,family (тема всего текста) e, stablished itself as a `model for the 'growing 'middle ,class (сообщение нового).

But 'royal 'popu`larity (отнесение к the popularity of the monarchy) 'can't be 'taken for ,granted. On the 'death of 'Prince `Albert (повторное упоминание) Vic`toria (тема предыдущего сверхфразового единства) was 'stricken with `grief with nearly di'sastrous re`sults (новая информация) [1, с. 194-195].

Таким образом, из анализа следует что, нисходящий ядерный тон передает новую информацию, а нисходяще-восходящий ядерный тон передает старую (данную) информацию. Восходящий тон может передавать как новую, так и старую информацию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Буряя Е.А., Галочкина И.Е., Шевченко Т.И. Фонетика современного английского языка. М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 272 с.
2. Brazil D. The Communicative Value of Intonation in English. Cambridge University Press, 2004, 188 p.
3. Broderick J.P. Discourse Intonation and Speaking English as a Second Language // Deseret Language and Linguistic Society Symposium: Vol. 27: Iss. 1, Article 2., 2001, 16 p.
4. Gussenhoven C. On the grammar and semantics of sentence accents. Doctoral dissertation, Dordrecht: Foris. 1984. 352 p.
5. Leech G., Svartvik J. A Communicative Grammar of English. Longman, 1975. 304 p.
6. Liberman M., Sag I. Prosodic Forms and discourse function // Papers from the Tenth Regional Meeting., Chicago: Linguistic Society, 1974, pp. 416-427.

ƏSAS CÜMLƏ VURĞUSU (NÜVƏ TONU) YENİ VƏ YA KÖHNƏ MƏLUMATLARIN ÖTÜRÜLMƏSİ VASİTƏSİ KİMİ

Ə.Ə. Səfərzadə

Azərbaycan Dillər Universiteti
amina.safarzade@mail.ru

Məqalədə yeni və köhnə informasiyanın ötürülməsində əsas cümlə vurğusunun (nüvə tonunun) rolu nəzərdən keçirilir. Cümlənin tələffüz üsulu onun diskursda oynadığı rol ilə bağlıdır. Dilçilərin nümunələri üzərində müəllif enən, qalxan və enib-qalxan nüvə tonlarının istifadəsini təhlil edir. Təhlildən belə bir nəticə çıxarılır ki, enən nüvə tonu cümlədə yeni informasiyanı verballaşdırır, enib-qalxan nüvə tonu isə cümlədə köhnə informasiyanı verballaşdırır. Qalxan nüvə tonu cümlədə həm yeni, həm də köhnə informasiyanı ötürə bilər.

Açar sözlər: enən, qalxan, enib-qalxan, nüvə tonları

MAIN SENTENCE STRESS (NUCLEAR TONE) AS A WAY TO TRANSFER NEW OR OLD INFORMATION

A.E. Safarzade

Azerbaijan University of Languages

amina.safarzade@mail.ru

The article deals with the role of the main sentence stress (nuclear tone) in the transmission of new and old information. The way a sentence is pronounced is related to the role it plays in the discourse. Using the examples of linguists, the author analyzes the use of falling, rising, and falling-rising nuclear tones. As a result of the analysis, it is concluded that the falling nuclear tone verbalizes new information in the sentence, falling-rising nuclear tone verbalizes old information in the sentence. Rising nuclear tone can convey both new and old information.

Keywords: *falling, rising, falling-rising, nuclear tones*